

Priopćio A. Makanec:

KULMEROVA PISMA BANU JELAČIĆU 1848. (30. III.-29. XII.)

Bilješke sastavili Dr. Josip Matasović i Mirko Stanisavljević.

II

Lieber Freund! Piškorec¹⁴ wird Dir bereits erzählt haben, wie traurig es hier aussieht. Wien und die Monarchie sind durch die Ereignisse und Conzessionen vom 15. Mts. der vollkommenen Auflösung sehr nahe gerückt. Der Kaiser ist durch den Umstand, dass die Bewachung der Burg der National-Horde gemeinschaftlich mit dem Militär zugesichert ist, bereits eine Art Gefangener. Das Ministerium hat in Corpore abgedankt und die Gewalt ist grösstentheils nun mehr in den Händen der Universität Aula. Mit Ausnahme des Namens besteht in der That fast schon jetzt eine republikanische Regierung. Die Stimmung der wiener Bevölkerung verschlimmert sich auffallend. Die hohe Aristokratie glaubt sich nicht mehr sicher und verlässt langsam Wien. Bei der vorgestrigen Demonstration hatte das Studenten Corps und mehrere Nationalhorden schon scharf geladen, und würde nicht alles conzediert worden sein, so war man entschlossen Gewalt zu gebrauchen, und dieselbe durch viele 1000 bewaffnete Arbeiter unterstützen zu lassen. Man sah auf den Strassen schon Gesindel mit Hacken und sonstigen Instrumenten versehen, herumsteigen und auf den Augenblick passend, wo es zum Rauben kommen wird. Das Militär war auf den Glacien in geringer Zahl aufgestellt, und musste eine empörend passive Stellung beobachten. Diese letzten Ereignisse haben noch mehr als wie der 14. März die k. Macht erschüttert.

So stehen die Angelegenheiten hier. Wer droht und auch Kraft hat, seiner Drohung Nachdruck zu geben, erlangt alles selbst das Ungerechteste. Die Feigheit¹⁵ und Rathlosigkeit des ah. Herrn ist gränzenlos. Es gibt jetzt keinen andern Hebel als Furcht und zwar momentan. In diesen traurigen Verhältnissen kann man hier weder auf materielle noch moralische Unterstützung rechnen, und trotz aller Bemühungen haben wir keine Hoffnung vom König einen solchen Akt zu erwircken, wodurch die fräglichen Ministerial Verfügungen paralysirt werden könnten. Die Politique die der Hof aus lauter Feigheit verfolgt, ist eine schändliche. Man wünscht, dass Croatien sich behaupte, man hat nicht das geringste Misstrauen gegen Dich, ja man sieht sogar eine Art anchoram salutis in Dir,

¹⁴ Piškorec (Piskorecz) Makszimilian, varasa szlobodnega kr. karlovehkoga szudecz, szlavne supanie zagrebechke y varasdinszke Szudbenoga Ztola Priszednik.

¹⁵ Karakterističan izraz za pero jednog čovjeka vidjena i favorizovana na bečkom carskom dvoru!

und doch getraut man sich nicht dem magyarischen Ministerium zu widerstehen. Die letzten Handbillet hat Batthyányi eben durch den Erzherzog Frz. Carl erlangt.¹⁶ Dieser Herr beurkundet von Tag zu Tag mehr seine vollkommene Unfähigkeit und Unbrauchbarkeit. Es ist darüber schon eine Stimme. An wen soll man sich nun wenden? Dies ist für Jedermann ein Rätsel. So sieht es in Wien aus. Ein gut unterrichteter und wohlmeinender Mann hat mir gesagt, dass wenn Du nach Wien mit einem fertigen Handbillet kommst, Du die Unterschrift desselben herausdrucken könntest, vorausgesetzt, dass gut combinirte Drohungen den Nachdruck geben.

Ich habe dem Franz Carl¹⁷ und an andern Orten mit den grellsten Farben unsere und vorzüglich Deine Lage, so wie auch die traurigen Folgen für die Dynastie und Gesamtmonarchie geschildert, wenn man uns auf diese Art behandelt; man gab mir überall Recht, thut aber nichts und wird auch wahrscheinlich nichts thun. Die Völker der Monarchie sind sich selbst überlassen, und es scheint, dass nur dem, der sich selbst hilft, geholfen sein wird. In Ungarn scheinen sich die Verlegenheiten für das Ministerium, das durch Terrorismus sich halten will, zu mehren. Die Zeitungen treten gegen dasselbe offen auf. Der Palatin¹⁸ ist voller Ängsten und sieht seine Stellung auch nicht sicher. Es soll heute oder morgen hieher kommen. Die Ernennung des Jozipovich¹⁹ musste er gegen seinen

¹⁶ Batthyány Graf Lajoš (1806.—6. X. 1849.) još je 1847. započeo kao član velikaškog doma podupirati izbor Košuta u ugarski sabor. U ožujku 1848. postao je pretsjednikom prvoga magjarskoga modernog ministarstva. Lavirao je između Beča i Pešte, a odstupio je iza Jelačićeva upada u Ugarsku i poslije bezuspješnih pregovora s austrijskim kabinnetom. U siječnju 1849. uhapsiše ga Austrijanci u Pešti, osudiše na smrt, no bio je strjeljan a ne obješen, jer je sebe hotimice ozlijedio na vratu i tako zadobio ranu. (Isp. »Aufzeichnungen eines Honvéd; Beiträge zur ungarischen Revolutionsgeschichte, 2 vol., 1850.; M. Horváth, Graf Ludwig Batthyány, ein politischer Märtyrer (1850.)

¹⁷ Erzherzog Franz Carl otac je Erzherzog Franz Josepha, muž Erzherzogin Sophie (* 1805., kćeri bavarskog kralja Maximilian Josepha, udala se 1824., imala je 6 djece, a prvorođenac joj je bio Franz Joseph * 1830., od 2. XII. 1848. car i kralj do 21. XI. 1916.)

¹⁸ Palatin: Erzherzog Stephan pisao je Jelačiću da ne bude agresivan. Povod uzrujanosti u Ugarskoj (pored Košuta) bilo je i »previšnje c. kr. ručno pismo« o diobj državnoga duga Habsburške monarhije, a onda i (iz Beča inspirirani) protumagjarski stav Hrvata i već otvoreno nastojanje da se otcijepe od Ugarske. Javili su se u to i srpski nemiri.

¹⁹ Daniel Anton pl. Jozipovich (* 21. VII. 1806. u Velikoj Gorici u Turopolju kraj Zagreba) nekompromisni magjaron i protivnik ilirizma i svakoga slovjenoфильства (isp. u »Narodnoj Starini« I. (1922.) str. 175. njegovu sliku). Iza IV. gramatikalnog razreda dotjerao je u carskoj vojsci do potčasnika. Poslije postade turopoljski komeš (comes terrestris), 1839. već je u požunskom saboru, Magjari ga obrlatiše laskanjem. 1842. nastupio je kao vođa magjarona (zapravo Turcopoljaca) u županijskoj skupštini u Zagrebu. (O tadašnjim prilikama isp. komentar dr. V. Deželića st. u ediciji »Dnevnik Dragutina Rakovca« u »Narodnoj Starini« I. (1922.) str. 180. i d.) 1843. postao je J. zagrebačkim velikim županom, 1844. odmienio ga je u toj časti sam ban Franz Graf Haller, prvi hrvatski ban, koji se u hrvatskom saboru usudio progovoriti magjarski. To i je osokolilo pl. Jozipovića na protuilirske demonstracije u Zagrebu te na lične ispade u hrvatskom saboru protiv grofa Janka Draškovića, barona Kulmera i, što više, i protiv samog biskupa Haulika, čovjeka ipak dosta daleko tada novom shvaćanju narodnih hrvatskih interesa. I kobnoga 29. srpnja 1845. u zagrebačkoj županijskoj »restauraciji« (izbor novoga častništva), kada su pobijedili magjaroni, nastupao je pl. J. kao vođa. 1848. je J. pobjegao u Ugarsku (magjarska vlada imenovala ga zagrebačkim velikim županom, na papiru dakako), a hrvatske vlasti izdale su za njim tjeralicu, poradi veleizdaje, i zaplijenile mu imetak. Kuća mu je u Zagrebu prodana. U čast tako manifestovanog magjarskog patriotizma Magjari su J. priredili serenadu, a on je istaknuo kako će ilirica uskoro nestati u Hrvatskoj. (Uistinu ih je nestalo, no silom Austrije.) J. je u Ugarskoj, u Kaniži, orga-

Willen unterzeichnen. Die Geschichte mit Lederer²⁰ erzeugt beim Militär die schlechteste Stimmung, da das Ministerium offenbar dem Volke die Stange hält. Der Palatin hat selbst den Lederer nach Wien geschickt und getraute sich nicht dies dem Ministerium zu sagen. Hrabovsky hat von hier keine Weisung bekommen, u. man glaubt hier, dass er seinen Posten ebensowenig verlassen wird, als Messaros²¹ trotz eines Handbillets noch

nizovao narodnu gardu protiv svoga naroda, a bavio se i u peštanskom saboru kao tobožnji zagrebački veliki župan i kao predstavnik Turopoljaca. Međutim su savremenici isticali njegovo slabo znanje magjarskog jezika (vele, da je jedino dobro umio psovati i kleti na magjarskom jeziku, očito kao isluženi potčasnik). Među jedne od glavnih agitacionih krilatica kojima su Jozipovićeви magjaroni demagoški djelovali kod Turopoljaca, spada i prognoza, da će ilirskom pobjedom Turopoljci morati napustiti svoje tipične »kečke« (perčine, pletenice) te se brižati »kakti Krajnci«. Uostalom, još 1. III. 1844. isporučio je Vranyczany iz Beča Gaju, što je svemoćni Sedlnitzky mislio o »turopoljskom pitanju« i stavu narodne (ilirске) stranke: »Er hat uns inzwischen auch einige g e r e c h t e Vorwürfe gemacht: »Mein Gott, warum interessirten sich nicht die Herren Croaten gehöriger Zeit dafür, die gemeinen Turopoler an sich zu ziehen und den Comes, der doch alljährlich gewählt wird, auszuspielen. In einem constitutionellen Lande (reče visoki ovaj policijski faktor) ist das Geld ein erlaubtes Mittel, das bei gemeinem Adel wirksam ist«. Wir antworteten ihm, dass man beständig den Turopoler vorpredigt, dass wir sie unter das deutsche Gesetz bringen wollen und ihnen Steuer auflegen. »Ja — sagte er — ich weiss, dass es jetzt schwer ginge, und dass man jetzt doppelt so viel Geld brauchen würde. Aber die Regierung kann im constitutionellen Land nicht viel thun«.

Kada je izbio hrvatsko-magjarski rat J. je uspio da čarkanjem svog dobrovoljačkog zbora od nekoliko tisuća ustaša (magjarona) zaustavi bana Jelačića kod Kaniže. J. je uznemirivao i hrvatski kordon na Dravi. On je pokušavao da magjarskim novcem privoli i Bošnjake (u Turskoj!) za oružanu borbu protiv Hrvatske, itd. 7. X. 1851. Austrija ga osudi na smrt, ali putem careve milosti bude pomilovan na 10 godina zatočenja u tvrđavi.

²⁰ Ignaz Ludwig Paul Freiherr von Lederer, k. k. Feldmarschall (1769.—1849.) rodom iz Beča ima tipičnu biografiju austrijskoga oficira, 65 je godina služio u vojsci. Godina 1848. zatekla ga je u Ugarskoj skoro u 80. godini kao aktivnog konjaničkog generala. U lipnju t. g. je umirovljen.

²¹ Mészáros (Mesaroš) Lazar, * 1796. u Baji, † 1858. u Engleskoj, ugarski ministar rata 1848. i 1849. Bio je dobro obrazovani plemić. Sudjelovao je još kao mladić 1814. i 1815. u napoleonskim ratovima kao natporučnik u 7. husarskoj pukovniji među pučkim ustašama bačke varmeđe. No 1831. učestvovao je i u austrijskoj ekspediciji protiv Talijana-ustaša, revolucionara, u Modeni. 1845. pukovnik rečene 7. pukovnije, kojoj je »Inhaber« bio FML Radetzky. M. se bavio za vrijeme boravka u Italiji (Milano etc.) studijem gospodarstva, pa je pisao i objavljivao u izdanjima Magjarske kr. akademije znanosti radnje o svilarstvu, vinarstvu, agrarnim bankama, mlinovima na valjke itd. Postao je i akademik te se u pristupnoj besjedi osvrnuo i na nedostatke u organizaciji vojske. Liberalna magjarska stranka 1848. ga je designirala kao ministra vojnoga, no M. se prije toga još revno tukao kao austrijski oficir iste godine s Talijanima, povukavši se s milanskim garnizonom u Veronu. U bitci kod Santa Lucije saznao je o svom pozivu u kabinet Batthyányjev. Kralj (car) posebno ga je uputio na novi položaj, no istom iza dva mjeseca stigao je M. u Peštu. Tu se u njemu odigrao duševni boj između carskog (austrijskog) oficira i Magjara, koji je onda pobijedio prvoga, no čini se iza duljeg kolebanja. Svakako je karakteristično, da je 20. VII. 1848. u ugarskom ministarskom vijeću ipak zastupao tezu, da se i ugarske čete šalju u Italiju te da je i dalje nastupao protiv italijanskog oslobodilačkog pokreta. Još 16. VIII. bio je protiv ustanove posebne ugarske vojske i magjarske posebne vojničke zastave i magjarskog zapovjednog jezika. No morao je uzmaknuti pred radikalnom većinom. U vezi s ratnim operacijama na jugu Ugarske kolovoza 1848. već ga je Perczel sumnjičio u parlamentu. Vlada je M. uzela u zaštitu. 19. rujna osobno je sudjelovao u jurišu na Szt. Tamás (Srbobran) tražeći tako reći smrt, prema kasnijim izjavama nekih časnika. Objavivši proglas južnoj magjarskoj vojsci 4. X. vratio se u Budimpeštu. Kada je pak razabrao stalno nadiranje Jelačićeva u Ugarsku bio je načistu sa bečkim dvorskim stanovištem. To je u njemu odlučilo. Pa ipak, kada je 31. XII. 1848. predložio evakuaciju ugarskoga glavnoga grada gotovo ga je cio sabor napao povikom »Dolje izdajica!« Međutim Kossuth mu je pribavio riječ te ga je isti parlament naimenovao zapovjednikom sjeverne magjarske vojske. (Vid. dalje podatke u

immer seinen Posten in Italien nicht verlassen hat. Die Dir zustehende legale Gewalt hat der König auf Hrabovsky²² nicht übertragen, und ich glaube, dass das magyarische Ministerium weiter gegangen ist, als eine ehrliche Auslegung der fraglichen Handschriften es gestattet. Vielleicht bekomme ich bis Morgen die Abschrift dieser Handbilletts und werde selbe Dir schicken durch Frigan.²³

Wurzbachovom »Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich« 17. Theil, Wien 1867. p. 466. i d.)

²² Vidi se, kako Kulmer pokušava ublažiti dvoiličnost i nelojalnost bečke Kamarile prema Jelačiću. Ali i Hrabovsky (* 1779.), stari vojničkom slavom ovjenčanij Austrijanac postao je žrtvom takova vjerolomna postupka. On je početkom 1847. postavljen u »Slavoniji i Sremu« kao commandirender General. Wurzbachov »Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich« (Bd. 9, p. 351. Wien 1863.) prešućuje činjenicu o imenovanju, kada navodi: »Bei Ausbruch der Revolution in Ungarn im Jahre 1848 erhielt Hrabovsky den Oberbefehl in diesem Königreiche (ne naglašujući, da je to cara-kralja!). Zatim nastavlja: »und als die croatisch-slavonischen Bestrebungen einen bedrohlichen Charakter anzunehmen den Befehl gegen die Slaven und gegen Ban Jellačić zu ziehen«. H. trieb sofort den in Karlowitz tagenden slavischen Congres auseinander, zwang die Stadt selbst nach kurzer Beschiessung zur Uebergabe an die Magyaren und legte damit den Grund zu Verwicklungen, welche ihn, als die Sachlage bald darauf ein durchaus verändertes Ansehen erhielt und die ungarische Regierung selbst den letzten Schein von Gesetzmässigkeit fallen gelassen hatte, zu Schritten verleiten, die seine kriegsrechtliche Verurtheilung zu Folge hatte« (t. j. u maju 1850. prvi puta na smrt, a u drugoj instanciji na 10 godina zatočenja u tvrđavi olomučkoj, gdje je i umro 1852.). Tako je nastradao i ovaj k. k. Feldmarschall-Lieutenant i Ritter des Maria Theresiens Ordens, što bukvalno shvaćajući »zakonitost«, nije kao vojničina umio snaći se i domisliti u pravi čas, kada treba da otkoči od Magjara, izvršivši prije toga svoju protuslovensku ulogu. Počeo je služiti u kr. gardi 1792., 1805. je bio generalštabni kapetan, 1809. starješina generalnog stožera c. kr. četa u Dalmaciji (istaknuo se kod Knina i Šibenika protiv Francuza), 1813. je k. k. wirklicher Kämmerer: 1821. sudjeluje u austrijskoj »pacifikaciji« Italije; 1822. Freiherr (baron!); 1830. opet u Italiji; 1837. Feldmarschall-Lieutenant; 1840. Inhaber des oberösterreichischen Inf. Rgt. Nr. 14.; 1846. u vojno-diplomatskoj misiji njemačkog državnog Bunda (t. j. Saveza) itd. Osoba dakle skroz naskroz prožeta c. kr. povjerenjem i za koga je očito i 1850. pri sudenju priznato, da nije aktivan bio »protiv Austrijanaca«, nego kriv pasivnošću u Budimpešti (prišivena fama o uticaju žene-Magjarice).

²³ Vjekoslav (Alois) Frigan * 1801., fiškal, ukazuje se tridesetih i četrdesetih godina kao pravni savjetnik i osoba povjerenja ne samo Kulmera i Jelačića nego i ostalih Hrvata koji imaju posla s Požunom, Peštom i Bečom. On u tim mjestima češće boravi preko godine, prenosi poruke i novce. Spominju ga i u Gajevoj korespondenciji, kao narodnjaka-ilirca, no punica mu je bila pl. Kušević iz Turopolja, odlučna magjaronka, naročito 1845. Frigan u veljači 1847. nosi Gaju lično novinsku predplatu crnogorskog vladike. 28. IX. 1847. javlja Dragutin Galac iz Zagreba Gaju: »Jučer biaše podvorenje kod prejasnoga nadvojvode Stjepana. Pechy vodio je svoje magjaronane, koji su bili, što su najvećma mogli, nakitjeni. Ovdie se nije moglo kazati: das Kleid macht nicht den Mann; jer ih je upravo sama odieća resila. Od naše strane išao je s njimi samo Frigan (to je posve u duhu Kulmerovu, jer se radi o članu dinastije! Op. ur. N. S.) i Briglević, i ovi samo zato, jer prie nismo se nigdē ništa dogovorili«. (Isp. dr. V. Deželić, Pisma pisana Dru. Ljudevitu Gaju i njekei njegovi sastavci (1828.—1850.) Zagreb 1909. str. 70.). Frigan je imao kuću na uglu Opatičke i Demetrove ulice (s južne strane, vis-a-vis zgrade Dvorane). Iza obustave francjosefinskog apsolutizma postao je Frigan gradonačelnikom u Zagrebu i ustrajao na tom položaju od 1861. do 1868., kada ga je ban Levin Rauch otpustio i postavio Mihalića. Frigan je oštro započeo svoje načelnikovanje. Evo samo krajem ožujka 1861. n. pr. stvoren je zaključak u pogledu daljeg dopisivanja gradskoga poglavarstva, da se svi dopisi i sa civilnim i sa vojničkim vlastima moraju pisati isključivo uredovnim t. j. hrvatskim jezikom. Tako su odbijeni dopisi i ravnateljstva željeznica i kotarskog ureda u Jastrebarskom pisani njemačkim jezikom. Gradskom je mjerniku u Zagrebu naloženo da dade skinuti sve dvojezične ulične table pisane njemački i hrvatski. Kad je pak c. kr. vojničko upraviteljstvo vratilo gradskom poglavarstvu sajmovne cjevnike, jer su bili na hrvatskom jeziku (»odgovarajući načinom nedostojnim prema

Frigan hat alles überbracht. Er war auch selbst beim Franz Carl damit er ihm als Augenzeuge erzähle, wie nun die Stimmung in Croatien ist. Morgen gehe ich wieder hin u. auch Bedeković.²⁴ Moyses²⁵ wird Dir ausführlich über alles berichten.

Wien den 17 May 1848

Kulmer

Između I. i II. Kulmerova pisma Jelačiću 1848. u ovoj zbirci postoji dakle zastoj više od podrug mjeseca. Nema sumnje, da su i u tome međuvremenu obojica bila u kontaktu i dogovaranju. Zasad je tajna, a vjerovatno će i ostati pitanje, što se dogodilo s ovim dijelom korespondencije, kada su se na slovjenском југу zbivali toliko presudni događaji, a među Hrvatima napose. Zato će ogled tih prilika u vezi s centralnim ličnostima i među ovim pismima dobro prethoditi.

neodvisnom municipiju») pitanje je metnuto a/a. »Po želji gradjana ima se kako je starodrevni običaj zvoniti svakoga večera na Žvirch«. Slijedile su djačke manifestacije s hrvatskim grbom, no to su partije za se, za razdoblje već daleko od 1848. Frigan spada u onu grupu većeg broja Hrvata koji su se iza 1848. razočarali u Austriji. Umro je 9. VIII. 1868. i bio pokopan na groblju sv. Jurja u Zagrebu, a 1904. prenešen na Mirogoj (VIIa polje, I. r. br. 13.)

²⁴ Bedeković Louis, baron, sin Franje B. de Komor, c. kr. tajni savjetnik (Geheimrat) i komornik, veliki župan križevački, vice-kancelar dvornj ugarski. Objavljivao je i štampom svoje političke govore: »Govorenje vu velikom spravišču varmegje Križevačke (Varaždin, 1823.); »Govorenje... 3. Miholyschaka 1827. (Varaždin ed., isto 1828.). Povodom krunisanja prijestolonasljednika Erzherzog Ferdinanda za kralja Ugarske i pridruženih zemalja nosio je B. 28. IX. 1830. zastavu Hrvatske u Požunu na konju (isp. litografiju E. Gurka). Zastavu Slavonije nosio je Károly graf L., Dalmacije Keglevich graf Joh. Nep., Srbije Festetic graf V., Bosne Erdoedy graf Kajetan. Bedeković je u Zagrebu publikovao jednu »Allocutio... ad status et ordines Comitatus Crisiensis de 16. Aug. 1832. generaliter congregatos«. 1848. je pored Kulmera igrao važnu ulogu. Njegov »obraćenje« crta Stj. Pejaković u pismu Gaju (16. II. 1847. iz Beča): »Naš Bedeković podkancelar odkako je bio sa ženom na balu slavjanskom (koji preko 1600 for. stoji) i s vladikom (crnogorskim) takodjer se je razgovarao, vatren je domorodac postao, tako je Jakčinu onomad kazao, da je natus agens itd., i skoro da se je samo hrvatski razgovarao«. 5. I. 1848. opet piše, da je postao informator ilirskoga jezika kod barona Bedekovića: »Radujem se sęurno, da mi je ta čast u dio pala, jer priliku nadjoh njega podučiti i u mnogim mu pravac naznačiti. Ja sam već dva put na ručku kod njega bio. Što se domorodstva njegovog tiče mogu vas uvjeriti, da svaki dan vrućie mu serce tuče za njegov narod. — Isto tako uvěřio sam se ovih dana kod barona Kulmera, da ne sudi više tako nježno o Magjarima, kao što to prie bi; e ma sit ih je do uših. Bezobraznost najvekša, kaže, kod ovih ljudih, u oči mi kaže, da mi narodnost štuje, a u praksi proti njoj dęla. On ozbiljne korake ovdę kod vlade pravi u naših narodnih poslovih«.

²⁵ Stjepan Moyses (1797.—1869.), Slovak, teolog. Od 1830. do 1847. profesor filosofije; bio je i podravnatelj zagrebačke pravničke akademije (fakulteta), 1847. postao je zagrebački kanonik i zastupnik toga kaptola u požunskom saboru. 1848. predsjednik odbora za bogoštovlje. 1850. postavljen za biskupa u Banjskoj Bistrici (nastupio u srpnju 1851.). Najvažnije mu je djelovanje kao censora knjiga i štampe uopće u Zagrebu pri čemu je očito zapao u dvoličnu ulogu za vrijeme Metternichova režima, i ako je vrlo simpatizirao ilirstvo, blagonaklono pomagao narodno osvješćivanje tadašnje hrvatske omladine te kao pouzdanik grafa Sedlnitzkoga zagovarao Gaju u njegova nastojanja u Beču. — M. je izdao Vitezovićevo »Odilenje Sigetsko«, preveo »Gdje je stanak moj«, udesio pjesmu »Oj Hrvati!«. Poput većine universalnih ilirskih pregalaca bio je pored svoje službe još i ravnatelj škole zagrebačkog musičkog društva, prvi tajnik gospodarskog društva i urednik »Katoličkoga Lista«. — O M. isp. »Pamätnica »Moyes«-a spolku slovanských katolických akademikov v Bratislave 1921—1926. (B. 1927.) te Krčméry a Klementis: »Moyes a Kuzmány« (izd. Matice Slovenske (t. j. Slovačke) 1927.), nadalje: Jožo C. Oravčan, Črty z horvatsko-slovenských stykov (»Slovak« IX, X, Bratislava 1929.), te Sv. H. Vajanský, Život Štefana Moyses (ed. 1935. Turčianski Sv. Martin izd. Mat. Slov. »Sobrané Diela Vajanského« sv. XV.).

Dalmatinci, mila naša bratjo!

Vas krasni položaj zemljopisni, vaše junštvo i hrabrost na oružju, vaša vječita i sardćenost u pomorstvu fine, da mnogi za vami ginu i žele vas imati. Talijani vas zovu k sebi, Nijemci maue vas u svoje krilo, a Hrvati i Slavonci, jednokarvna vaša bratja, otvorenimi vas rukami čekaju.

Kuda ćete i kamo li vi? Hoćete li opet Talijanskoj se pridružiti, ili ćete kao do sad pod niemačkim upravljanjem ostati? Toga vjerovali nemožemo znajući dobro, da ste jur naučili: kako je biedno i lukavno s tudjim, osobito ako jest veći, a kamo li pod tudjim narodom živiti.

Povirite u dogodovštinu svoje niegdašnje samostalnosti, kad no ste s bratjom svojom jednokarvnom u čistoj narodnoj svezi živili i spravite ju sa noviom, od kako pod gospostvom tudjih narodah stenjate, pak ćete s micsta (a vista) osviedočiti se o neizmiernoj razlici, koja izmedju one i ove dobe nalazi se.

U dobi narodne vaše samostalnosti imućnosti i slavi vašoj nebiše micre ni granice; ali poklie ste se tudjinstvu poddali, sva vaša slava u ovo se je pretočila, a staromu vašemu bogastvu i urešu nije više ni znaka ni traga.

Ovakvo se, bratjo, dogodi svakomu, koji svoju srodnu ostavi bratju, te tudjemu narodu podda se.

Tudjin nemiluje, no što bolje može guli i globi te: zato, bratjo, okanite se klete pohlepe za tudjinstvom, koje vami rod i slavu uništuje.

Vreme je nastalo, da se srnuše stare miznosti, bratja slože i razkomadani udi narodah, kao što Bog i narav zapoviedaju, u jedno ticlo stopa.

Što je po kárvi i jeziku, treba da i po dáržavi bude svezano.

Za tu svárhu susiedi naši: Talijani i Nijemci potoke kárvi lievaju, a mi sami, kao da je proklestvo Izrajila nad nami, da tamo amo na komade raztrešeni ostancmo?

Hrvati i Slavonci prava bratja su vam po kárvi i jeziku, s njim dakle dáržavno sjedinite se. Tomu sjedinjenju izvan neočekivanog vašega nehtienja neima nikakve zapricke.

S njima vas vežu tolici dáržavni zakoni, a čin samo vas od njih odlučuje. Rani naši nezovu se samo „Hárvatski i Slavonški“, nego i „Dalmatinski“; jer još niegda ove tri kraljevine dáržavno biuhú sdružene, i zato neuidjamo, zašto opet slobodno nebi mogle sdružiti se.

Naš blažene uspomene Kralj Franjo I svečano obeća, da će vas banovoj vlasti povratiti i tako s nama dáržavno skopčati. Šta je on obećao, a nije izveo, to mi slobodno možemo, a i treba da sad pod čestitim njegovim Sinom, milostivim našem kraljem Ferdinandom, izvedemo.

Sad neima više uzrokah, s kojih bi se vi želji ovoj oprati imali.

U kraljevinah: Hárvaskoj i Slavonij neima više kmeta ni spahije, ko što jih je prije bivalo; no svaki je prost i slobodan. Nitko neide već na tlaku, na koju je dosad pod veliku tiesnu kaštju hodati morao; a gospodin za obraditi svoju njivu i várno prinudjen je težaka najmiti i po zasluži ga platiti.

Seljak nedava više ni deveto ni deseto od svoje zemlje, no sve šta mu prirodí, to je njegovo.

Pred zakonom je svaki jednak od najvećega bogata do najnižega siromaha.

Puk i građani sami si sve svoje sudce (sudije) i poglavare izbiraju, i ako izgube njihovo povierenje za 3 godišta opet jih mogu promieniti.

Od duhana neima nikakvoga dáržavnoga najma ili appalta, no svaki ga može svigdie i od svikuda kupovati i prodavati i koliko mu je drago na svojoj zemlji sijati.

Prošnje, tužbe, kuntrati ili pogodbe i sva javna pisma na prostoj artiji i to u narodnom jeziku pišu se tako, da jih svaki može razumiti. Ovdie neima, kao u vas, pečatjene ili bulare artije, niti se od kakova pečata mora štogod plaćati.

Hrvati i Slavonci metnut će u život starn svoju povlaštien, polug koje kako do 1809 god., tako i napérvo slobodno će se Sicilianska sol uvoditi, koje - njezine jevine i dobrote radi - neizmiera namž na licu će se potrošiti; a toga bratjo, Dalmatinci, Bukelji i Dubrovčani, ako se vi s Hrvati i Slavonci opet sjedinite, naravno je, da će ju izključivo vaši i naši brodovi voziti.

Iz poviestnice naše s veseljem se na onu dobu siećamo, kad smo mi s vama, mila bratjo, jedno političko ticlo sačinjali i na vašu Dalmaciju spadali. Vreme nas je razdruzilo, ali želimo, da bi nas opet pod visokom vlastju našega skupnoga Bana spojilo.

Vi ste nam mili ne samo zato, što jedan jezik zborimo i na isti narod spadamo, nego i zato, što s nama jednaki način življenja i mišljenja imate. Vi i mi ponajviše od tórgovine i mora živimo, tim i najveću brigu u ovi struk o bárnosti položemo.

Mnogi naši na vaših, a i vaši na naših brodovih službu imaju.

Brodjeći po moru širokomu i sastajuci se s vama u inostranih krajih i pristaništih bratinski se rukujemo i prijateljski obćimo; jer smo jedne gore list i grana istoga naroda.

Iz svega ovoga vidi se, da mi više nego itko želici moramo, da bi se vi opet s Hárvaskom i Slavonijom sdružili, i upravo zato ovim vas u to bratinsko kolo pozivljemo.

Već je više pozivah s Hárvaske na vas poslano, a stanovito dáržimo, da vam je i naš Preuzvišeni Ban narodnu želju izjavio, da poklisare svoje na obći dalmatinsko - hárvaski i slavonki sabor, koji će se na 5 Lipnja (Giugna) o. g. za ovo licu u Zagrebu otvoriti, pošljete.

Vreme je kratko; nemojte više nesati se. Iz svakoga grada i obćine izberite svoje zastupnike, ili saberite se u pokrajinsku skupštinu, te u ovoj imenujte svoje poslanike, i providivši jih s vašimi željami i naputci na razpikani obći naš sabor, mu za kol dan od urećenoga roka i kasnije, u Zagreb jih odpravite, da tim načinom razdruzina bratja na novo spoje i zagárlje se.

Ovo zahtieva od vas duh slavjanski i vlastiti vaš interes. Svi u obće, napose pako Jugoslavjani spoznavaju se danas i približuju. Svárnite se na bratju našu u Turskoj i čuti ćete, kako oni uzdišu za slobodu i stogu bratinsku. Uzdisaji njihovi neće, nadamo se, dugo neustišani ostati. Oni će se osloboditi i jednokarvnoj bratji svojoj približiti. Od onuda, bratjo, prava će vami srieća sinuti; jer tamo na skorom procvasti će obárnost i tórgovina, s kojih vaše primorje najveću i neizmiera korist čárpiti će. Zato treba, da se tudjinstva odrećete i duh slavjanski poslušnete, te s bratjom svojom dáržavno sjedinite se.

I mi smo, bratjo, kao i vi, potalijanćeni. Mi smo da sele sve poslove u talijanskomu jeziku obavljali, ali se svim tim slušajući duh vremena - duh narodnosti - odrekli smo se talijanštine, te narodni naš jezik poslovnim za na vieke učinismo. Mi takodjer do sada pod riečko - mađarskim praviteljstvom (gubernijom) stenjamo, ali gotovi smo težki taj jaram sáršiti, dočim istemo i učemo, da neposredno od budućega dalm. hárv. slavonakoga upraviteljstva zavisimo.

Bratjo, sledite naš primier, te zabacivši licumierni i samoživni saviet ljudih nenarodnih pošljite svoje zastupnike na obći naš sabor i s jednokarvnom svojom bratjom: Hrvati i Slavoncima nerazdruzivo se skopčajte, što no svi pravi Slavjani i drugi slobodu ljubeći narodi od vas čekaju.

Danu u Bakru iz našega kapetanskoga vieća dne 22 Svibnja (Maja) 1848 dáržanova.

U Réci, tiskom kr. guberna. tiskarne bratje Koflerov.

Faksimile letka što ga je Kapetansko Vieće u Bakru uputilo Dalmatincima 22. V. 1848.